

Laurent Davezies, Professor a la Universitat París-Val de Marne i a Sciences Po de París. Treballa per l'Institut d'Urbanisme de París.

Pierre Veltz, Director de l'Institut d'Estudis Superiors de Desenvolupament i Ordenació dels Territoris Europeus (IHEDATE) i investigador del Centre de Sociologia de les Organitzacions de París.

Laurent Davezies i Pierre Veltz

Les metamorfosis del territori: noves mobilitats, noves desigualtats*

Aquest article se serveix del cas francès per posar de manifest que són tres els grans moviments que resumeixen les profundes transformacions de la geografia social i econòmica en aquests darrers cinquanta anys. Cal dir, primer de tot, que les diferències entre regions a França s'han difuminat en gran mesura, mentre que les desigualtats han esdevingut més fortes a escala de detall de les ciutats i els territoris locals. D'altra banda, l'augment de la mobilitat ha accentuat els fenòmens de multipertinença territorial per a una part de la població, i s'han creat, alhora, noves desigualtats. Finalment, emergeix una nova divisió entre una França d'aglomeracions molt grans, ben introduïda en el joc de la competència econòmica mundial, i una França que viu bàsicament dels ingressos de redistribució.

Una França més homogènia, uns territoris més dividits

La França de les regions de la qual Michelet celebrava l'extrema diversitat, la de les «ciutats petites» de les quals Marc Bloch, el 1940, constatava els efectes ensopidors, forma part del passat. Les grans divergències històriques que estructuren el territori disminueixen. El «creixement fèril» demogràfic del

---

*Aquest text es va publicar al diari *Le Monde* el 20 de maç de 2006. Fou el cinquè d'una sèrie de sis, dedicada al tema de la trobada que va tenir lloc a Grenoble del 12 al 14 de maig de 2006 amb el títol «La nova crítica social». Aquesta trobada fou organitzada per *La République des Idées*, presidida per Pierre Rosanvallon, i l'associació *Solidarités Actives*, presidida per Martin Hirsch, amb la col·laboració del Consell Regional de Roine-Alps i la ciutat de Grenoble.

nord encara es pot observar als mapes, però s'ha estès a Illa de França, cap a l'oest i al corredor del Roine, i les diferències de fecunditat i de mortalitat entre regions s'han reduït. Els perfils sectorials d'activitat de les regions convergeixen, ajudats per la terciarització i la desindustrialització. Es conserven amb força algunes especialitzacions, però són puntuals, limitades a petites conques d'ocupació.

A les estadístiques es pot veure la sensible uniformització en els paisatges «americanitzats» de les perifèries de les nostres ciutats. Els estils de vida, les estructures d'ocupació i de consum «s'urbanitzen» fins a l'últim racó de les zones rurals. Des de la dècada de 1980, les grans zones urbanes capten majoritàriament el creixement demogràfic –es parla de *metropolitització*. Però ho fan, sobretot, en benefici de la segona i de la tercera coronas urbanes que les envolten, cada cop més desestructurades. Aquesta dispersió urbana –el 1999, el punt àlgid de creixement demogràfic era a quinze o vint quilòmetres dels centres; avui, és a vint-i-cinc quilòmetres!– és, de lluny, el fenomen principal del període actual en un país on les elits, confinades als centres històrics, sempre han menyspreat el mode de vida suburbà que tan aprecien els nord-americans. El 2006, un francès de cada dos vivia en un municipi de menys de deu mil habitants, però la majoria –dos terços– ho feia en un entorn urbà i periurbà! (B. Morel, P. Redor, INSEE Première, gener del 2006).

La doctrina de «l'ordenació del territori» a la francesa s'ha construït totalment entorn de la idea, sens dubte poc clara, d'«equilibri» territorial. Es tractava, alhora, de fer contrapès al monstre parisenc i de reduir les desigualtats entre regions. Durant el període 1950-1960, quan es va fixar aquesta doctrina, aquestes desigualtats eren molt fortes, tot i que ja començaven a decaure. Els salaris, per exemple, amb una qualificació determinada, podien variar un 30% en alguns centenars de quilòmetres de distància. Avui dia, aquest tipus de desviació ha desaparegut quasi totalment. Per exemple, en termes d'ingressos per habitant les desigualtats entre regions –i entre departaments– es redueixen. Ara bé, quan es parla de desigualtats és essencial parlar de l'escala. I aquestes desigualtats que disminueixen a escala de país augmenten, en canvi, a escala local, a causa tant dels problemes d'exclusió urbana com de les crisis d'ocupació localitzades a zones petites d'ocupació. És una oscil·lació important. La desigualtat territorial ha deixat de ser, en primer lloc, un problema interregional; ara és un –enorme– problema urbà i local.

Així doncs, en l'àmbit del país, el territori va més aviat bé! Les grans zones urbanes –com hem dit– van vent en popa. Illa de França, que va dominar el creixement dels anys vuitanta, va créixer dues vegades menys ràpidament en els anys noranta; les metròpolis regionals del sud i de l'oest es van posar al capdavant del creixement, així com les seves regions. Illa de França, plataforma giratòria de la mobilitat residencial –un 40% dels fluxos migratoris hi tenen l'origen o la destinació–, encara atrau de forma ingent els joves actius, però també permet a molts més jubilats marxar cap a altres regions. El seu creixement és ara endogen, gràcies a la joventut de la seva població. D'altra banda, les ciutats mitjanes no són en absolut les víctimes d'aquesta metropolització. El pes de la població nacional de les dues-centes quinze ciutats de 50.000 a 150.000 habitants ha augmentat lleugerament, i l'ocupació ha crescut més de pressa que la mitjana. Resta –direu– el famós «desert rural». Però, un cop més, les xifres contradiuen la imatge que se'n té. Per descomptat, a França hi ha zones molt fràgils pel seu envelliment i la seva feble densitat. Però, a part de les bosses del nord-est, la «diagonal del buit» –de les Ardenes al Massís Central– viu des de fa poc una recuperació demogràfica sorprenent.

Els perfils sectorials d'activitat de les regions convergeixen, ajudats per la terciarització

Ara descobrirem un petit misteri. El perquè aquesta disminució de les desigualtats en termes de demografia i d'ingressos coexisteix amb un decalatge creixent des dels anys vuitanta entre Illa de França i la resta del país en termes de PIB per habitant. La regió capital produeix el 29% del valor afegit nacional, amb un 19% de la població i un 22% dels ingressos de les llars. L'explicació rau en l'enorme redistribució que es produeix d'Illa de França cap a la resta del país i, alhora, en la despesa pública i la mobilitat del consum.

El quadre és menys confortant si es considera l'escala local. En efecte, des de principis dels anys vuitanta, les desviacions no han deixat d'ampliar-se en el si de les aglomeracions entre municipis rics –cada cop més rics– i els municipis pobres –cada cop més pobres. El potencial fiscal varia de l'u al cinc, de Drancy a Neuilly. Aquest patró serveix de forma sorprenentment semblant per a totes les grans ciutats, llevat de les de l'oest, que són menys desiguals. Cal destacar que la descentralització produeix, en aquest cas, efectes ambigus: el fet de prendre a càrrec seu la pobresa i l'exclusió fa

sorgir accions pròximes al territori, però la redistribució és menys eficaç, ja que es porta a terme en un perímetre més restringit, sobretot si preval la lògica d'agrupament dels municipis fiscalment i socialment homogenis, com passa en un gran nombre de reagrupaments interurbans recents, tal com ha demostrat Philippe Estèbe. En realitat, l'estat del benestar nacional és avui dia l'únic regulador eficaç de les desigualtats més profundes, molt més que Europa –fons estructurals– i les col·lectivitats locals.

Augment de la mobilitat i noves desigualtats

Entre les desigualtats viscudes en la relació amb el territori, una de les més importants és la que fa referència a la mobilitat. En primer lloc, la mobilitat intraurbana: els «perdedors» són, d'una banda, els immòbils, confinats per l'exclusió social i econòmica i, a l'altre extrem, hi ha els hiper mòbils, que paguen l'alt preu de la periurbanització. Del 1960 al 1990, la mobilitat dels francesos va esclatar; les distàncies recorregudes de mitjana per any i per persona es van triplicar –la velocitat també va augmentar molt, tot i que el temps mitjà de desplaçament urbà a les grans aglomeracions és força estable. Ara bé, entre l'executiu parisenc, que disposa de la bicicleta i del metro, i el treballador o l'executiu mitjà de l'àrea suburbana, condemnat a l'automòbil i que dedica al transport diari, sense tenir-ho de vegades mai ben bé calculat, una part del seu pressupost de quatre a cinc vegades superior, la diferència ha augmentat. Aquesta mobilitat creixent canvia profundament la naturalesa de les relacions al territori viscut. Ha passat l'època en què els veïns eren també els col·legues de la feina, els amics, etc. Ara vivim quasi tots en nivells certament molt diversos, en la multipertinença territorial. En particular, es produeix una fragmentació dels àmbits de vida dels habitants en els municipis periurbans. És un gran canvi que té efectes profunds en les estructures socials intermediàries, com els sindicats o els partits polítics, la freqüentació als quals es basava també en la unitat de lloc entre la feina i els altres àmbits. I és un gran desafiament per a la democràcia urbana, ja que votem només allà on dormim; és la «república del son», com diu Jean Viard.

Però les mobilitats urbanes, sobretot patides, no són les úniques. Els desplaçaments de mitjana i llarga distància, sovint triats, augmenten ara molt més de pressa que la mobilitat local. Els qui es mouen menys a la

ciutat són de fet els qui es mouen més fora de la ciutat, ja que la mobilitat total és *grosso modo* constant, per a uns ingressos constants. Per exemple, el parisenc intramurs fa de mitjana quatre vegades més quilòmetres en desplaçaments de llarga distància que en desplaçaments urbans i, en total, es desplaça tant com el d'Illa de França de la gran corona, i probablement consumeix més energia –d'acord amb els estudis de Jean-Pierre Orfeuill i de Danièle Soleyret. S'assisteix, així, al desacoblament progressiu dels llocs de consum i dels llocs de residència, dels llocs on es fa la despesa i dels llocs on es creen els ingressos. Si també es té en compte la mobilitat residencial a l'edat de la jubilació –molt important–, es veu com es dibuixa una mena de redistribució «privada», que beneficia sobretot les regions més ben dotades per la natura i que reforça els efectes de la redistribució pública –a través dels salaris públics, de la despesa pública en general, dels diferents ingressos socials. El resultat és que ja no som en la situació de les dècades dels anys 1950 o 1960, quan els ingressos dels territoris depenien essencialment de la producció local de mercaderies. Una revolució silenciosa ha transformat la «màquina econòmica territorial», que es basa ara en un gran embolic de fluxos d'ingressos i despeses extremament integrats en l'àmbit nacional.

**Els estils de vida,
les estructures
d'ocupació i de consum
«s'urbanitzen» fins
a l'últim racó de
les zones rurals**

Dues Franceses?

A grans trets, aquí contrastem dos períodes. Durant els «gloriosos anys trenta», el creixement de l'ocupació industrial i de la salarització, inclosa la de les dones, traspalsava la vella França, artesana i rural. Els antics «districtes industrials locals» es veuen laminats; les economies regionals són absorbides en un espai nacional cada cop més unificat, sota la protecció dels grans grups en constitució. Aquests darrers organitzen una divisió de la feina pròpiament tayloriana entre els centres de decisió i de fabricació –al capdavant, la regió parisenc– i les regions antigament rurals, on les fàbriques surten com a bolets. La solidaritat entre regions queda garantida, en primer lloc, per aquest acoblament productiu, desigual però poderós. A partir de 1980, tot canvia: decadència de l'ocupació manufacturera, pujada del sector terciari –molt més difús en les seves localitzacions–, desenvolupament de la mobilitat i els mecanismes de redistribució públics i privats esmentats abans. Les grans

ciutats concentren el gruix d'activitats comercials «exportadores» i esdevenen els principals motors del creixement –a diferència d'una imatge vivaç que les veu com a estructures parasitàries de la «vertadera França productiva», la de les províncies i el camp. En realitat, en aquestes l'ocupació privada introduïda en la competència mundial subministra només una part molt minoritària dels ingressos locals –amb excepcions, és clar, com Montbéliard amb l'automòbil o Dunkerque amb la siderúrgia.

Els processos traumàtics lligats a les crisis industrials locals que es multipliquen són dolorosos, però l'arbre no ha d'amagar el bosc. En la majoria dels territoris que no siguin els de les grans ciutats, l'ocupació privada exportadora ja no és la font del dinamisme local; són els ingressos sorgits del sector públic, del consum dels no residents, del turisme, de les prestacions socials i les jubilacions. L'enriquiment o la decadència ja no sancionen de forma marginal només el rendiment productiu dels territoris, sinó també la seva capacitat d'atraure la despesa. Es dibuixa una França dual. D'una banda, els grans pols urbans, molt introduïts en l'economia internacional, i que en pateixen els xocs de les conjuntures; de l'altra, els territoris que viuen principalment de la redistribució. Aquesta situació té els seus avantatges. Explica el bon nivell mitjà del territori, sobretot de les regions del sud i de l'oest, que són alhora les més atractives i les menys afectades per les crisis industrials. També comporta riscos seriosos: viure de la redistribució protegeix a curt termini, però esdevé perillós a mitjà termini, sobretot si les locomotores mostren signes de debilitat, que és el que passa amb l'economia d'Illa de França, fortament endeutada per l'augment de la pobresa, la manca d'habitatge, les dificultats de la vida diària i la propensió creixent dels parisencs a gastar-se els ingressos en altres llocs. I la reducció imparabile de la població que treballa en empreses confrontades a la competència internacional pot fer oblidar com és de vital per al nostre país disposar territorialment d'un teixit ramificat de PIME industrials i terciàries competitives.

Per concloure, cal destacar que aquestes evolucions que acabem d'esbossar a grans trets no deixen de crear distorsions curioses entre el que diuen les xifres i el que senten els nostres conciutadans. La diferència s'aprofundeix entre la solidaritat objectivament creixent dels territoris i la percepció que en tenen els mitjans de comunicació i els càrrecs electes. Encara que la realitat dels fluxos de redistribució públics i privats dibuixa

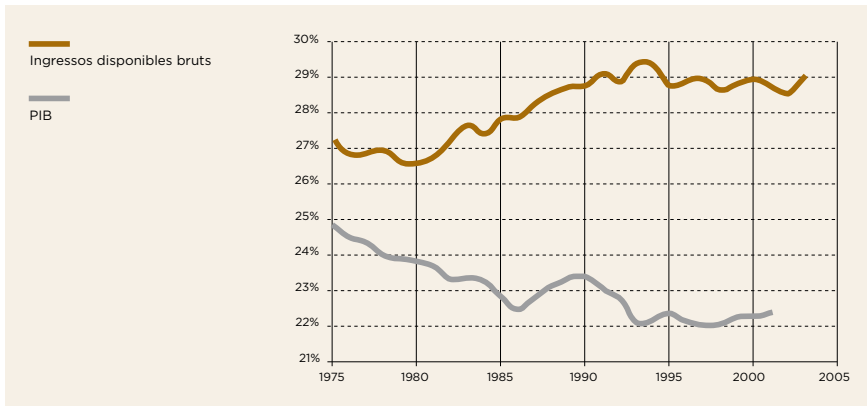
una França extraordinàriament integrada en el seu futur econòmic –fins al punt que, vist des de fora, quasi es podria parlar d'una única gran aglomeració anomenada França, d'una metròpoli-xarxa de la qual el TGV seria, en certa manera, la columna vertebral–, tot demostra que aquest embolic de fluxos i la realitat dels trasllats interregionals romanen invisibles als ulls dels francesos. El vel d'abstracció que caracteritza l'estat del benestar en general s'aplica també i, sobretot, a les seves formes geogràfiques. És curiós observar, de passada, que els territoris de redistribució més ben protegits de la mundialització i de l'obertura econòmica són sovint els que semblen tenir més por, al contrari de les grans ciutats, tanmateix molt més exposades. Els resultats del referèndum sobre el projecte de tractat constitucional del 29 de maig de 2005 són, en aquest cas, sorprenents, encara que aquí cal evitar qualsevol interpretació massa esquemàtica.

El renaixement del regionalisme al nostre país, finalment, s'ha de resituar –i replantejar– en aquest context. El notable rendiment dels països europeus petits –en general amb un pes inferior a Illa de França tot sol–, el dinamisme de les regions europees dotades d'una forta identitat cultural –Catalunya, el País Basc, Llombardia, Vèneto, Baviera, Escòcia, etc.– troben un fort ressò en nombroses regions franceses. Aquestes es projecten de bon grat en una Europa de les regions que els permetria deslliurar-se del centralisme hexagonal. Sens dubte, aquesta pujada del regionalisme té aspectes eminentment positius, en el sentit que crea una tensió benvinguda amb un estatisme cansat i aporta una esperança de coherència en un paisatge institucional local totalment esclatat i il·legible. Però no oblidem que, darrere de l'Europa de les regions, es tracta també de no carregar massa el vaixell de les regions més riques amb transferències «inútils» cap a les regions més pobres –a França, sens dubte, l'única regió que tindria interès per aquest desacoblament és la regió de la capital, però no té cap identitat cultural pròpia! I no oblidem sobretot que la història i la geografia manen, o es vengen si les oblidem. França, tant si es vol com si no, és un espai molt integrat, molt solidari, i ha de ser possible construir-hi una democràcia més viva, més descentralitzada, en què les regions exerceixin un autèntic paper de motor econòmic, sense passar pel mite de regions econòmicament i socialment autosubsistents.

Ara vivim quasi tots en nivells certament molt diversos, en la multipertinença territorial

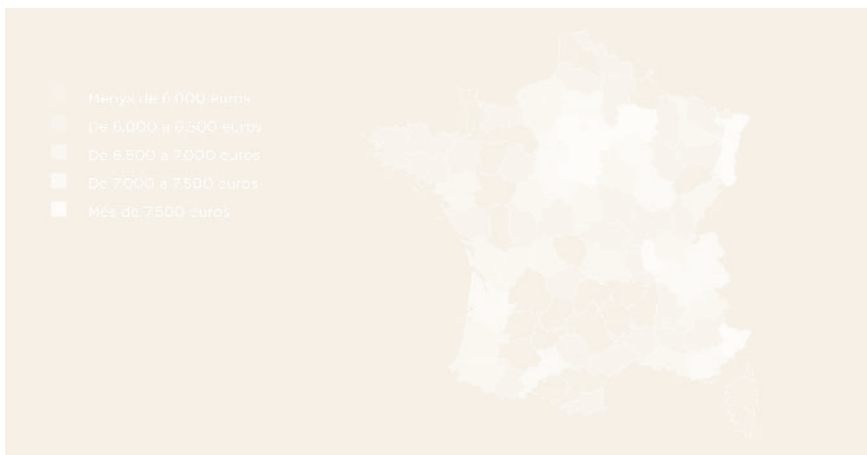
Mapes i xifres. Una nova geografia social

Gràfic 1: El pes d'Illa de França en el PIB i els ingressos de les llars nacionals (PIB: 1975-2003 / Ingressos Disponibles Bruts: 1975-2001)

Comentari: un efecte tisora, des del 1980, entre l'augment de la part d'Illa de França en la creació de riquesa nacional i la reducció de la seva part en els ingressos de les llars franceses.

Mapa 1: Ingressos per habitant el 1990

Font: càlculs segons la DGI (Direction Générale des Impôts).

Comentari: els departaments més pobres el 1990 es troben a la meitat occidental del país...

Mapa 2: Variació dels ingressos per habitant entre el 1999 i el 2000 (en %)

Font: càlculs segons la DGI.

Comentari: ...però són els seus ingressos els que han augmentat més entre el 1990 i el 2000.

Mapa 3: Els beneficiaris del subsidi d'ingrés mínim (RMI) en % de la població activa (1999)

Font: segons CNAF (Caisse Nationale des Allocations Familiales - RMI) i INSEE-RGP 1999 (Institut National de la Statistique et des Études Économiques - Recensement Général de la Population; població activa).

Comentari: localització molt concentrada dels titulars de l'RMI al nord, al litoral mediterrani, així com a Seine Saint Denis i a París...

Mapa 4: Variació del nombre de beneficiaris del subsidi d'ingrés mínim (RMI) entre el 2000 i el 2004

Font: càlculs segons CNAF.

Comentari: ...un fort creixement del nombre de beneficiaris de l'RMI a l'est del país i a l'illa de França i que no es produeix a la meitat oest del país.

Mapa 5: Variació de l'ocupació assalariada privada entre el 1993 i el 2003 (en %)

Font: càlculs segons UNEDIC (Union Nationale interprofessionnelle pour l'Emploi Dans l'Industrie et le Commerce)

Comentari: ...un creixement de l'ocupació assalariada privada més ràpid a la meitat oest i sud del país. Una forta disminució a París i a la corona petita.

Mapa 6: Jubilats en % dels actius (1999)

Font: segons INSEE (RGP 1999)

Comentari: abans del «papa boom» (gran nombre de jubilacions com a conseqüència del *baby boom*), una part ja important de jubilats als territoris menys urbanitzats.

Mapa 7: Salari públic i jubilats en % dels ingressos (1999)

Font: calculat segons la DGI.

Comentari: els ingressos públics representen la primera font d'ingressos de la majoria de departaments francesos.